

ZBIGNIEW BOKSZAŃSKI
Uniwersytet Łódzki

POLACY O POLSCE. DUMA NARODOWA POLAKÓW W PERSPEKTYWIE PORÓWNAŃ MIĘDZYNARODOWYCH

UWAGI WSTĘPNE

Pojęcie globalizacji odnoszone jest najczęściej do procesów, w wyniku których powstaje jedno światowe społeczeństwo, społeczeństwo globalne. Powstający w ten sposób układ zmniejsza znaczenie głównej struktury społeczeństwa nowoczesnego a mianowicie państwa narodowego. Przekształceniom podlegać także zapewne będą identyfikacje ze zbiorowościami narodowymi, których integralnym elementem jest poczucie dumy narodowej. Warto w związku z tym przyrzeć się różnicowaniom w tym względzie, istniejącym między narodami jak i na tym tle postawom Polaków.

Zawarte w tytule artykułu pojęcie dumy narodowej wymaga kilku uwag wyznaczających jego zakres. Będziemy je odnosić, najkrócej rzecz ujmując, do oceny dokonań własnego narodu oraz poczucia satysfakcji, płynącej z faktu przynależności do zbiorowości narodowej. Zarówno ocena sukcesów bądź niepowodzeń narodu jak i subiektywne poczucie zadowolenia wiążącego się z przynależnością do narodu, to efekt szeregu aktów wartościowania, porównań i obserwacji zakorzenionych w doświadczeniach biograficznych jednostek związanych z losami macierzystej zbiorowości.

Tak pojmowane poczucie dumy narodowej może być traktowane jako fragment szerszego kompleksu przekonań, postaw i emocji, składających się na tożsamość narodową podmiotu. Nietrudno dostrzec przy tym, iż przyjmujemy tutaj „indywidualizującą” interpretację pojęcia tożsamości narodowej, która odsyła nas do wiedzy, sądów i opinii członków społeczności narodowej dotyczących tej właśnie społeczności. Stanowisko to nie wydaje się zbyt odległe od przekonania A. Kłoskowskiej, zdaniem której tożsamość narodową

określić można jako „...zbieżność subiektywnych postaw wielu ludzi odnoszonych do własnej grupy kulturowej [oraz]... świadomość pewnej odrębności od obcych i poczucie związku z grupą swoich oraz świadomość ciągłości, historycznego trwania tej grupy i jej zbiorowej filiacji – wywodzenia się od wspólnych przodków czy przodka” (Kłoskowska, 1992: 134).

Możemy w związku z tym pojmować tożsamość narodową jako złożony układ obejmujący komponenty:

- natury emocjonalnej, afektywnej wyrażające siłę i intensywność a także „barwę”, czy „koloryt” psychologiczny uczucia przywiązania do narodu,
- natury poznawczej, odnoszące się do wiedzy o „nas” i „innych” (ściślej o różnych klasach „innych”) i charakterze różnic dzielących „nas” od „innych”,
- mające charakter postaw wobec własnego narodu („na ile jesteśmy lepsi lub gorsi od innych”) a wyrażające się w ocenach dokonań narodu i satysfakcji płynącej z przynależności do niego.

Podzielamy tutaj przekonanie niektórych autorów, iż podejście „indywidualizujące” umożliwia wykorzystanie w badaniu problemów tożsamości narodowej współczesną socjologię empiryczną (Hjerm 1998). Orientacja ta wydaje się związana z tendencją do badania tożsamości narodowej w oparciu o rozległe i systematycznie zbierane materiały empiryczne. Można traktować ją także jako wyraz obniżonego zaufania do, często koniunkturalnych, rezultatów syntez historyczno-kulturologicznych. Warto podkreślić jednak to, iż komentowane podejście zdaje się sytuować tożsamość narodową jako problem badawczy głównie we współczesności, redukując z konieczności zainteresowanie historycznymi procesami jej kształtowania się, jak i dziejami stosunku zbiorowości narodowej do obcych. To niewątpliwe ograniczenie, w niemałej jednak mierze, rekompensuje możliwościami dokonywania porównań międzynarodowych, które w odniesieniu do analiz tożsamości narodowej są wręcz nieodzowne.

Do analizy porównawczej pozwalającej scharakteryzować właściwości poczucia dumy narodowej Polaków na tle innych narodów wykorzystany został głównie zbiór danych i raport autorstwa T. W. Smitha i L. Jarkko, „National Pride: A Cross-national Analysis”, przygotowany w National Opinion Research Center, University of Chicago (Smith, Jarkko 1998). W wielu miejscach artykułu przytaczamy ogólne stwierdzenia obu autorów, wyodrębniając jednak dane dotyczące Polaków i dokonując stosownych porównań. Materiały, które stanowiły podstawę opracowania T. W. Smitha i L. Jarkko pochodziły z badań pod nazwą National Identity Study (NIS) realizowanych w ramach International Social Survey Programme (ISSP) w 1995r. Badania te przeprowadzono na próbie liczącej łącznie 28 456 respondentów w 23 krajach.

Były to:

- Wlk. Brytania (GB)
- Stany Zjednoczone (USA)
- Niemcy Zachodnie (była RFN) (D-W)
- Niemcy Wschodnie (była NRD) (D-E)
- Austria (A)
- Węgry (H)
- Włochy (I)
- Irlandia (IRL)
- Holandia (NL)
- Norwegia (N)
- Szwecja (S)
- Czechy (CZ)
- Słowacja (SK)
- Słowenia (SLO)
- Polska (PL)
- Bułgaria (BG)
- Rosja (RUS)
- Nowa Zelandia (NZ)
- Kanada (CDN)
- Filipiny (RP)
- Japonia (J)
- Hiszpania (E)
- Łotwa (LV)

Poza opracowaniem T.W. Smitha i L. Jarkko w artykule wykorzystane zostały także dane z programu National Identity Study (NIS) zawarte w bazie danych „ISSP 1985–1998 – The International Social Survey Programme” udostępnione przez Zentral Archive fuer Empirische Sozialforschung przy Uniwersytecie w Kolonii.

Część kwestionariusza ISSP, podejmująca w badaniach realizowanych 1995r. w wymienionych wyżej krajach problematykę tożsamości narodowej liczyła ok. 20 pytań. Wśród nich znajdowały się dwa złożone pytania pozwalające na skonstruowanie miary poczucia dumy narodowej. Pierwsze z tych pytań dotyczyło poczucia dumy narodowej, płynącej z osiągnięć narodu w wybranych dziesięciu, szczegółowych dziedzinach. W polskiej wersji językowej kwestionariusza pytanie to przedstawiało się tak oto:

„Jak dumny(a) jest Pan(i) z następujących rzeczy w Polsce...

a. Z działania demokracji w Polsce

- b. Ze znaczenia politycznego polski w świecie
- c. Z osiągnięć ekonomicznych polski
- d. Z systemu opieki społecznej
- e. Z osiągnięć naukowych i technicznych
- f. Z osiągnięć w sporcie
- g. Z osiągnięć w dziedzinie sztuki i literatury
- h. Z polskiej armii
- i. Z polskiej historii
- j. Ze sprawiedliwego i równego traktowania wszystkich grup w naszym kraju”

Respondentom przedstawiano po każdym pytaniu następującą kafeterię:

- bardzo dumny
- raczej dumny
- niezbyt dumny
- nie jestem dumny
- trudno powiedzieć

Drugie ze wspomnianych pytań odnosiło się do charakteru i siły więzi respondentów z krajem. Zawierało ono pięć kwestii i w polskiej wersji kwestionariusza miało taką oto postać:

„W jakim stopniu się Pan(i) zgadza lub nie zgadza z następującymi stwierdzeniami:

- Wolę być obywatelem Polski, niż jakiegokolwiek innego kraju na świecie
- Są pewne rzeczy w dzisiejszej Polsce, których się wstydzę jako Polak
- Świat byłby lepszy, gdyby ludzie z innych krajów byli bardziej podobni do Polaków
- Ogólnie biorąc Polska jest lepszym krajem niż większość innych krajów
- Trzeba popierać swój kraj, nawet jeżeli postępuje on niewłaściwie”.

Respondentom przedstawiano po każdej kwestii następującą kafeterię:

[Cichomski, Morawski, 1996]

- „Zdecydowanie się zgadzam
- Zgadzam się
- Ani się zgadzam ani nie zgadzam
- Nie zgadzam się
- Zdecydowanie się nie zgadzam
- Trudno powiedzieć” (B. Cichomski, P. Morawski, 1996)

WSKAŹNIKI DUMY NARODOWEJ

Dla przedstawienia różnic między objętymi badaniami 23 krajami W.T. Smith i L. Jarkko skonstruowali dwa wskaźniki.

Pierwszy z nich, wykorzystujący dane zebrane przy pomocy pierwszego z komentowanych pytań, w opisowy sposób nazwać można „Indeksem dumy z osiągnięć narodu w poszczególnych dziedzinach” lub w skrócie „Szczegółowym wskaźnikiem dumy narodowej”. Drugi, związany z następnym pytaniem, nazwać można „Ogólnym wskaźnikiem dumy narodowej”.

„Szczegółowy wskaźnik dumy narodowej” powstał w ten sposób, iż kategorię każdego pytania potraktowano jako skalę, której krańce stanowiły: kategoria „nie jestem dumny” (odpowiedzi tej przypisywano 1pkt.) i kategoria „bardzo dumny” (odpowiedzi tej przypisywano 5 pkt.). Tak więc pozycje respondentów mieściły się między 10 pkt. (dla tych, którzy w ogóle nie byli dumni z pozycji swojego kraju w każdej z dziesięciu dziedzin) a 50 pkt. (dla tych, którzy byli bardzo dumni z osiągnięć swojego kraju w każdej z dziesięciu dziedzin). Tym sposobem zmierzyć można pozycję każdego z respondentów w każdej z dziesięciu dziedzin a na tej podstawie dokonać szeregu obliczeń średnich aż do wskaźnika dumy narodowej, charakteryzującego wszystkich respondentów w danym kraju oraz średnią dla wszystkich krajów (przypisując równą wagę wszystkim występującym w badaniu krajom).

Średnia dla wszystkich krajów obliczona dla tego pytania wynosi: 32.6 (przypomnijmy, dla skali której krańce stanowią wartości 10 i 50 punktów). Dane stanowiące podstawę do obliczenia „Szczegółowego wskaźnika dumy narodowej” zawiera Tabela 1 (str. 109).

Jak widać powyżej średniej (32.6 pkt.) znajduje się dziesięć państw. Wysokie pozycje zajmują wysoko rozwinięte anglosaskie demokracje a także Japonia i Austria. Listę krajów, których obywatele są najbardziej dumni ze swojej przynależności narodowej zamyka Hiszpania.

Środkowe miejsca w tabeli zajmują obie części Niemiec, Szwecja, Filipiny i Włochy, które sytuują się najniżej spośród krajów Zachodu. Dół tabeli, co należy podkreślić, to nieomal wyłącznie kraje post-socjalistyczne: Czechy, Węgry, Słowacja, Polska, Rosja i Łotwa. Polacy, jak wynika z zestawienia, zajmują w rankingu 21 miejsce i należą do grupy społeczeństw najmniej zadowolonych z osiągnięciami swoich krajów. Polacy pod tym względem wyprzedzają jedynie Rosjan i Łotyszy. Warto zwrócić uwagę, iż zarysowaną tendencję osłabiają nieco Bułgarzy, deklarując wyraźnie wyższy stopień satysfakcji z osiągnięć swojego kraju niż pozostałe kraje post-socjalistyczne i sytuując się bardzo blisko pozycji zajmowanej przez Szwedów.

Co oddala tak zdecydowanie Polaków od liderów rankingu Irlandczyków, wykazujących bardzo wysoki poziom dumy z osiągnięć swojego kraju?

Wskażmy więc, iż najniższą ocenę i tym samym najbardziej przyczyniającą się do niskiej pozycji Polaków zajmuje kategoria „zabezpieczenie społecz-

ne”. Wpływ na to miały także niskie oceny w kategoriach „gospodarka” i „demokracja”. Zbędny jest tutaj szerszy komentarz. Sposób organizacji fundamentów zbiorowej egzystencji Polaków zdecydowanie nie dostarcza im powodów do dumy z osiągnięć kraju w tym zakresie.

Polacy najbardziej dumni są natomiast ze swojej historii oraz sztuki i literatury. Te dwie dziedziny są dość zgodnie wysoko oceniane przez respondentów w zdecydowanej większości krajów. Jednak ich udział w łącznej ocenie osiągnięć kraju przez Polaków przekracza aż $\frac{1}{4}$ całości uzyskanych punktów. W krajach sytuujących się na lepszych pozycjach zbliża się do $\frac{1}{5}$.

Zwróćmy jeszcze uwagę na elementy składowe stosunkowo wysokiej pozycji Bułgarów. W odniesieniu do podstawowych dla bytu społecznego dziedzin (gospodarka, demokracja, zabezpieczenie społeczne) ich opinie nie odbiegają od niskich ocen wyrażanych przez członków innych społeczeństw post-socjalistycznych. Oceny te są natomiast wyraźnie wyższe dla sportu, historii oraz sztuki i literatury, świadcząc (jak się wydaje) tyleż o lepszym samopoczuciu Bułgarów co o przyjmowaniu przez nich raczej lokalnej ramy odniesienia dla wyrażanych opinii i porównań.

Przejdźmy do drugiego wskaźnika, który za T.W. Smithem i L. Jarkko nazwaliśmy „Ogólnym wskaźnikiem dumy narodowej”. Oparty był on, jak pamiętamy, na pytaniu złożonym z pięciu kwestii, z których cztery wyraźnie odwoływały się do postaw „nacjonalistycznych”, stwarzając respondentom okazję do wyrażania przekonań o „zaletach” czy wręcz „wyższości” własnego kraju i narodu. Winniśmy o tym pamiętać interpretując wartości tego wskaźnika.

Konstrukcja „ogólnego wskaźnika dumy narodowej” przedstawiała się następująco. Podobnie jak w poprzednim pytaniu kafeтеріę potraktowano jako skalę, której krańce stanowiły wartości 1 pkt. (dla kategorii: „zdecydowanie się nie zgadzam”) i 5 pkt. (dla kategorii: „zdecydowanie się zgadzam”). Tak więc, ci respondenci którzy udzielali najbardziej „antynacjonalistycznych” odpowiedzi uzyskiwali w sumie 5 pkt.; natomiast ci nastawieni najbardziej „nacjonalistycznie” uzyskiwali 25 pkt. W konsekwencji, przechodząc do porównań między krajami, możemy powiedzieć, iż im wyższa wartość „ogólnego wskaźnika dumy narodowej” tym wyższy poziom dumy narodowej, wspierającej się na przekonaniach i emocjach „nacjonalistycznych”.

Dodajmy jeszcze, iż obie komentowane skale, jak obliczyli W.T. Smith i L. Jarkko są ze sobą umiarkowanie jedynie skorelowane na poziomie 0.399; nie dziwi to, dotyczą bowiem różniących się aspektów poczucia dumy narodowej.

A oto jak przedstawia się ranking 23 krajów uszeregowanych ze względu na wartość wskaźnika „ogólnej dumy narodowej”. Dodajmy, iż średnia tego wskaźnika wynosi: 15.5 (patrz Tabela 2 str. 110)

Jak widać porządek zarysowujący się poprzednio (w Tabeli 1.) ulega zmianie. Dalej górne pozycje w tabeli zajmują kraje najbardziej rozwinięte. Powyżej średniej sytuuje się aż 8 zachodnich zasobnych materialnie krajów z liderem postaw nacjonalistycznych – Austrią na czele. Ale powyżej średnich wartości wskaźnika mieszczą się także, awansujące: Bułgaria, Węgry, Słowenia i Polska. Równocześnie pozycje poniżej średniej, bądź wyraźnie niskie zajmują: Wlk. Brytania, Holandia, Szwecja, Włochy; bardzo niskie natomiast Niemcy, zdecydowanie nie eksponujący w swoich deklaracjach nacjonalistycznych wątków w poczuciu dumy narodowej. Na uwagę zasługuje konsekwentnie bardzo niskie miejsce Słowacji w obu zestawieniach oraz zgodność postaw obywateli obu części Niemiec. Jeżeli jednak zatrzymamy się przy porównaniach między obiema częściami Niemiec dostrzeżemy nieco wyraźniejszą skłonność Niemców z byłej NRD do wykazywania orientacji, którą nazwalibyśmy „nacjonalistyczną”.

ZRÓŻNICOWANIE KRAJÓW ZE WZGLĘDU NA POZIOM DUMY NARODOWEJ

Oba rozpatrywane dotąd oddzielnie wskaźniki dotyczyły jednak tego samego „wymiaru” a mianowicie poczucia dumy narodowej. Połączmy zatem obie skale i odpowiedzmy na pytanie, jakie wnioski nasuwają się z połączenia obu miar. Poniższa lista rankingowa obrazuje zróżnicowanie krajów ze względu na poczucie dumy narodowej mierzone łącznie dwoma omawianymi dotąd wskaźnikami.

Tabela 3. RANKING KRAJÓW ZE WZGLĘDU NA POZIOM DUMY NARODOWEJ

1.	USA	13.	Holandia
2.	Austria	14.	Słowenia
3.	Kanada	15.	Szwecja
4.	Irlandia	16.	Niemcy Zach.
5.	Nowa Zelandia	17.	Polska
6.	Bułgaria	18.	Czechy
7.	Japonia	19.	Włochy
8.	Filipiny	20.	Niemcy Wsch.
9.	Norwegia	21.	Rosja
10.	Hiszpania	22.	Łotwa
11.	Wlk. Brytania	23.	Słowacja
12.	Węgry		

Źródło: W.T. Smith, L. Jarkko, 1998

Jak widać Amerykanie wykazują najwyższy poziom dumy narodowej. Pięć czołowych pod tym względem krajów obejmuje ponadto trzy inne kraje anglojęzyczne (można by je nazwać także „nowymi narodami”) oraz Austrię. Reszta górnej połowy listy to najczęściej kraje o ustabilizowanych demokracjach. Dolna połowa listy rankingowej składa się z czterech stabilnych i zasobnych demokracji oraz krajów post-socjalistycznych, zajmujących nieomal bez wyjątku siedem ostatnich miejsc na liście.

Rezultat połączenia obu skal można przedstawić także na inny sposób. Jeżeli obie listy rankingowe podzielimy na górne i dolne połowy, przyjmując za punkty graniczne wartości średnich ilości uzyskanych punktów, otrzymamy czteropolową tabelę.

Tabela 4. ZRÓŻNICOWANIE KRAJÓW UWZGLĘDNIAJĄCE RÓŻNICE MIĘDZY WARTOŚCIAMI DWÓCH WSKAŹNIKÓW POZIOMU DUMY NARODOWEJ

<p>Kraje zajmujące wysokie pozycje na obu skalach</p> <p>USA, Irlandia, Austria I</p> <p>Nowa Zelandia, Kanada,</p> <p>Japonia, Hiszpania, Filipiny</p>	<p>Kraje zajmujące wysoką pozycję na skali ogólnej dumy a niską na skali szczegółowych osiągnięć</p> <p>II</p> <p>Bułgaria, Węgry, Słowenia</p>
<p>Kraje zajmujące wysoką pozycję na skali szczegółowych osiągnięć a niską na skali ogólnej dumy narodowej</p> <p>III</p> <p>Norwegia, Wlk. Brytania, Holandia</p>	<p>Kraje zajmujące niskie pozycje na obu skalach</p> <p>IV</p> <p>Polska, Rosja, Czechy, Łotwa,</p> <p>Niemcy Wsch., Niemcy Zach.,</p> <p>Słowacja Włochy, Szwecja</p>

Źródło: W.T. Smith, L. Jarkko, 1998

Uzyskaliśmy w ten sposób możliwość wyodrębnienia czterech grup krajów, sytuujących się w tabeli w kolejnych czterech polach. W polu „I” mieszczą się kraje, których obywatele są przekonani o sukcesach odnoszonych przez ich kraje na wielu polach. Przekonaniu temu towarzyszy silna identyfikacja z narodem/krajem połączona ze skłonnością do manifestowania przeświadczenia o wyższości własnego kraju.

Przeciwny biegun, pole „IV” grupuje kraje, których obywatele nisko oceniają dokonania krajów w wyodrębnionych dziesięciu dziedzinach i rów-

nocześnie nie wykazują tendencji do wyrażania przekonania o wyższości własnych krajów. Ten zbiór społeczeństw, do których należy także Polska, jest wewnątrznie zróżnicowany. Obok bowiem, przeżywających trudności transformacji, krajów postsocjalistycznych znajdują się tutaj także obie części Niemiec, Szwecja oraz Włochy. Wskazuje to wyraźnie, iż osiągnięta zasobność społeczeństw, wysoki poziom cywilizacyjny i trwałość podstaw ładu społecznego nie są czynnikami wystarczającymi do ukształtowania znacząco wysokiego poczucia dumy z narodu i jego osiągnięć. W grę wchodzi tutaj muszą czynniki z zakresu „psychologii zbiorowej” takie jak np. ocena niedawnej historii narodu, rozczarowania związane z niemożliwością realizacji ambitnych programów reform społecznych zapowiadanych przez polityków, czy wreszcie opinie o skuteczności działania i morale klasy politycznej.

Pole „III” obejmuje kraje, których obywatele wysoko oceniają przewagi cywilizacyjne i osiągnięcia swoich państw i społeczeństw. Nie wykazują natomiast tendencji do wyrażania przekonań o orientacji „nacjonalistycznej”, w tym eksponujących wyższość swoich krajów. Poczucie dumy narodowej jest więc w tym przypadku poddane „pragmatyzacji”, gdyż zbudowane głównie na pozytywnej ocenie osiągnięć kraju w konkretnych, mających materialny wymiar, dziedzinach.

Interesująco przedstawia się kompozycja pola „II”. Można utrzymywać, iż znajdują się tutaj kraje (Bułgaria, Węgry, Słowenia), których obywatele przejawiają znaczącą nadwyżkę przekonań nacjonalistycznych. Jest to związane z ogólniejszą właściwością przejawianą przez społeczeństwa krajów postsocjalistycznych. Kraje te jak widzieliśmy zajmują zdecydowanie wyższe pozycje na skali „ogólnej dumy narodowej” niż na skali „osiągnięć szczegółowych”. Z sześciu krajów, których pozycje na liście „ogólnej dumy narodowej” są wyższe o więcej niż o pięć miejsc niż pozycje zajmowane na liście „osiągnięć szczegółowych”, aż pięć krajów to kraje post-socjalistyczne. W przypadku Węgier jest to awans aż o 15 miejsc, Bułgarii o 11 miejsc, Polski o 8 miejsc, Rosji o 7 miejsc i Słowenii o 5 miejsc.

Odwrotna tendencja zaznacza się w przypadku zasobnych zachodnich krajów o ustabilizowanej demokracji. Tzn. zarysowuje się tendencja do zajmowania niższych miejsc na liście „ogólnej dumy narodowej” w stosunku do pozycji zajmowanej na liście „osiągnięć szczegółowych”. Niemcy Zach. w tym względzie notują spadek aż o 9 miejsc (nie bez wpływu był tutaj zapewne stosunek Niemców do ich XX-wiecznej historii), Irlandia notuje spadek o 8 miejsc, Holandia również o 8 miejsc, Wlk. Brytania o 7 miejsc, Norwegia o 6, a Szwecja o 4 miejsca.

Tej generalnej tendencji nie podporządkowała się Słowacja, obniżająca swoją pozycję (dodajmy i tak niską) dodatkowo o 3 miejsca na skali „ogólnej dumy narodowej”, co zdaje się dość jednoznacznie wskazywać na występowanie w tym społeczeństwie warunków sprzyjających kryzysowi identyfikacji z krajem.

Dodać przy tym należy, iż w przesunięciach rang poszczególnych krajów na obu porównywanych listach niemałą rolę odegrał wyrażony przez respondentów z krajów post-socjalistycznych charakterystyczny stosunek do stwierdzenia zawartego w drugim z komentowanych tutaj pytań. Brzmiało ono: „Trzeba popierać swój kraj nawet jeżeli postępuje on niewłaściwie”.

Respondenci z krajów post-socjalistycznych w wysokim odsetku zgodzili się z tą tezą, osiągając średnią wyborów w przedziale od 4.1 (Bułgaria) do 3.5 (Słowenia). Odpowiedzi respondentów z krajów zachodnich sytuowały się w przedziale od 3.0 (USA) do 2.5 (Niemcy Zach.). Dane na ten temat zawiera tabela 8.

ZRÓŻNICOWANIE CZYNNIKÓW DUMY NARODOWEJ

Zebrane dane pozwalają także porównać znaczenie wyróżnionych kategorii dokonań jako czynników określających poziom dumy narodowej w poszczególnych krajach. Wcześniej jednak odpowiedzmy na pytanie ogólniejsze, a mianowicie jaki jest udział poszczególnych kategorii dokonań w budowaniu poczucia dumy narodowej we wszystkich rozpatrywanych krajach. Tabela 5 pokazuje jaki odsetek respondentów odwoływał się do każdej z kategorii dokonań jako argumentu uzasadniającego ich dumę narodową.

Tabela 5. RANKING ARGUMENTÓW UZASADNIAJĄCYCH POCZUCIE DUMY NARODOWEJ ZE WZGLĘDU NA CZĘSTOŚĆ ICH POJAWIANIA SIĘ W ODPOWIEDZIACH RESPONDENTÓW

Dziedzina	Udział we wskazaniach respondentów w %
Sport	77
Sztuka i literatura	73
Historia kraju	71
Nauka i technika	68
Funkcjonowanie demokracji	49
Gospodarka	48
Sily zbrojne	45
Wplyw polityczny	44

Dziedzina	Udział we wskazaniach respondentów w %
System zabezpieczeń socjalnych	41
Sprawiedliwe i równe traktowanie wszystkich	39

Źródło: W.T. Smith, L. Jarkko, 1998

Dokonując interpretacji danych zawartych w tabeli winniśmy pamiętać, iż zgodnie z formułą pytania, opinie respondentów dotyczą nie tego, co ich zdaniem liczy się najbardziej w kształtowaniu poczucia dumy narodowej, ale tego na czym aktualnie i warunkach swojego kraju wspierają swoje poczucie dumy narodowej.

Nie dziwi więc wysoka pozycja sportu, który okazał się najbardziej chyba „dumotwórczym” czynnikiem we współczesności a także sztuki, literatury i historii kraju. Nie są to bowiem atrybuty mające charakter dóbr rzadkich. Każdy naród ma jakąś historię, sztukę oraz jakichś mniej lub bardziej znanych sportowców. Dużo trudniej być dumnym z gospodarki, wpływu politycznego lub systemu zabezpieczeń socjalnych swojego kraju, gdyż te dziedziny wymagają osiągnięć konkretnych, przekładalnych na warunki życia.

Pamiętając o tej konstatacji przyjrzyjmy się porównaniu krajów ze względu na predylekcje ich obywateli do odwoływania się do poszczególnych kategorii dokonań jako uzasadnień dla poczucia dumy narodowej. Patrz Tabela 6 str. 111.

Do funkcjonowania **demokracji** jako istotnego czynnika kształtowania dumy narodowej wyraźnie częściej odwołują się obywatele krajów o ustabilizowanej demokracji. Najczęściej Kanadyjczycy (1 miejsce), dalej kolejno Amerykanie, Holendrzy, Norwegowie i Irlandczycy. Outsiderzy w tej dziedzinie to Polacy (18), Słoweńcy (19), Włosi (20), Węgrzy (21), Słowacy (22) oraz na ostatniej 23 pozycji Rosjanie.

Podobnie kształtuje się sytuacja w odniesieniu do dziedziny **wplywu politycznego**. Czynnikiem ten eksponowali obywatele krajów znaczących pod względem gospodarczym i politycznym, chociaż nie brakuje na czołowych miejscach także państw o, obiektywnie rzecz traktując, niewielkim wpływie: USA (1), Kanada (2), Irlandia (3), Norwegia (4), Nowa Zelandia (5), Austria (6). Dół listy, podobnie jak poprzednio, zajmują głównie kraje post-socjalistyczne. Wśród nich na odległym 21 miejscu – Rosja. Ta pozycja Rosji zdumiewa, świadcząc o rozległości kryzysu świadomościowego i głębokich przemianach tożsamości zbiorowej, które przechodzą Rosjanie w toku procesów transformacyjnych.

Duma z sił zbrojnych najwyraźniej wiąże się z realną potęgą militarną i niedawnymi zwycięstwami : USA (1), Wlk. Brytania (2). Nie brakuje jednak i tutaj także przejawów lokalnego raczej podziwu dla własnych sił zbrojnych ze strony takich krajów jak Irlandia (3), Nowa Zelandia (4) czy Kanada (5). Narody zachodnie o tendencjach neutralnych i antimilitarystycznych sytuują się w drugiej części listy: Austria (13), Norwegia (14), Szwecja (17). W tej strefie mieści się także Rosja (15), nie podzielając tendencji właściwej krajom post-socjalistycznym, zmierzającym raczej ku czołu tabeli: Bułgarii (6), Słowenii (7) czy Polski (9).

Gospodarka jako uzasadnienie poczucia dumy narodowej prezentuje dość zakłamaną interpretacyjnie dziedzinę. Czoło listy stanowią bogate i liczące się w gospodarce światowej kraje : USA (1), Niemcy Zach. (2), Irlandia (3), Austria (4). Zastanawia umiarkowana pozycja – środek tabeli – takich krajów jak Wlk. Brytania (7), Japonia (8), Norwegia (9) czy Holandia (10) a także wysokie miejsce Węgier (5) i bardzo niskie Szwecji (22). Końcowe miejsca listy to, jak poprzednio, kraje post-socjalistyczne: od Czech (15) przez Polskę (19) do Rosji (ostatnie 23 miejsce).

Duma z zabezpieczenia socjalnego to sfera dominacji tradycyjnych welfare-states. Eksponowane miejsca zajmują: Austria (1), Kanada (2), Holandia (3), Niemcy Zach. (4), Irlandia (5). W środku listy znajdują się USA (9) i Wlk. Brytania (12). Kraje postsocjalistyczne a także Włochy zajmują dolne partie listy: Polska (20), Łotwa (21), Węgry (22) i Rosja (ostatnie 23 miejsce).

Równe i sprawiedliwe traktowanie wszystkich, jako czynnik poczucia dumy narodowej, to także obszar dominacji tradycyjnych i stabilnych demokracji. Wysokie pozycje na liście zajmują: Irlandia (1), Holandia (2), Austria (3), USA (4), Hiszpania (5), Japonia (6). Końcowe miejsca na liście zajmują, jak poprzednio, były demokracje ludowe ale także Włochy (21) oraz nieco wyższą pozycję obie części Niemiec (15 i 17). Zaskakuje po raz kolejny niespodziewanie wysoka pozycja Bułgarii (7).

Naukę i technikę jako powód do odczuwania dumy narodowej eksponują obywatele znaczących państw i potęg przemysłowych: USA (1), Kanada (2), Wlk. Brytania (5), Japonia (6), Szwecja (8). Zwraca uwagę wysokie w tej dziedzinie miejsce Austrii (4) i Nowej Zelandii (3) zwłaszcza w zestawieniu z opiniami Japończyków i Niemców (10). Dolna połowa tabeli to kraje post-socjalistyczne: Bułgaria (19), Czechy (20), Polska (21), Słowacja (22). Niską pozycję zajmuje Rosja (15); niższą niż Norwegia (13) i Węgry (14).

Sześć powyższych dziedzin, głównie o charakterze polityczno-ekonomicznym, a ściślej ich udział w budzeniu dumy narodowej, odzwierciedla w zasadzie pewien porządek obiektywny. Odgrywają one istotną rolę w opiniach

obywateli krajów stabilnych politycznie o trwałych tradycjach demokratycznych i wysokim PKB. Ten porządek ulega zachwianiu w przypadku pozostałych, już głównie „kulturowych” dziedzin.

W przypadku **sportu** mamy do czynienia ze znacznym zróżnicowaniem opinii. Kraje post-socjalistyczne są rozrzucone wzdłuż całej skali. Od Bułgarii (3) do Polski (23) zajmującej ostatnie miejsce. Ogólnie biorąc, porządek listy rankingowej nie odzwierciedla obiektywnie mierzonych osiągnięć. I tak Irlandia zajmuje 1 miejsce a USA 7; podobnie zastanawia miejsce Nowej Zelandii (2) i Rosji (16) oraz Niemiec (22). Najwyraźniej w grę muszą tutaj wchodzić inne subiektywne czynniki np. tendencja do przypisywania małego znaczenia sportowi jako uzasadnieniu poczucia dumy narodowej.

Podobnie przedstawiają się oceny w przypadku **sztuki i literatury**. Trudno skonstruować model wyjaśniający predylekcje respondentów w poszczególnych krajach. Zwróćmy więc najpierw uwagę, iż pierwsze miejsce zajmuje tutaj Irlandia a ostatnie (23) Niemcy. Na czołowych miejscach znajdują się Włochy (2), ale także Nowa Zelandia (3). Siódme miejsce zajmują Węgry a dziesiąte Łotwa, natomiast Hiszpania ósme, Wlk. Brytania piętnaste a Holandia mimo jej wspaniałego malarstwa miejsce dwudzieste pierwsze.

Rankingi w przypadku odniesień do **historii narodu** jako źródła dumy narodowej wydają się również odzwierciedlać operowanie złożonych czynników, kierujących opiniami respondentów. Pewną rolę może odgrywać również rozległość perspektywy respondentów; w grę mogą bowiem wchodzić oceny długich okresów narodowej historii lub przeciwnie, skupienie się na okresie znacznie krótszym a bardziej brzemiennym w skutki np. z racji traumatyzujących doświadczeń jednego czy dwóch pokoleń. Generalnie jednak znaczną rolę historii przypisują zarówno kraje odnoszące sukcesy w procesie narodotwórczym jak i kraje zmagające się z licznymi przeciwnościami. Świadczy o tym lista kilku pierwszych krajów: Irlandia (1), Bułgaria (2), Czechy (3), Wlk. Brytania (4), USA (5), Włochy (6).

Spojrzenie na Tabelę 6 ujawnia ponadto jeszcze następujące fakty. Dwa czołowe kraje na liście rankingowej szczegółowych osiągnięć krajów dominują w oddzielnych obszarach. Irlandia (pierwsza na liście) jest liderem w trzech „kulturowych” domenach tj. sporcie, sztuce i literaturze oraz historii a także dodatkowo w kategorii „sprawiedliwe i równe traktowanie”. USA zajmują pierwsze miejsca we wpływie politycznym, gospodarce, nauce i technice oraz siłach zbrojnych. Inni liderzy to Kanada w dziedzinie demokracji, Austria w zabezpieczeniu socjalnym. Dziewięć z dziesięciu najniższych pozycji zajmują kraje post-socjalistyczne. Rosja jest ostatnia na liście rankingowej w obszarach demokracji, gospodarki, bezpieczeństwa socjalnego, oraz sprawiedli-

wego i równego traktowania wszystkich. Łotwa jest ostatnia w dziedzinie nauki i techniki, Polska w dziedzinie sportu, Słowacja w dziedzinie wpływu politycznego, Czechy w siłach zbrojnych, a Niemcy z byłej NRD w historii. Natomiast Niemcy z Zachodniej części kraju, co bez wątpienia zaskakuje, wskazali na sztukę i literaturę niemiecką jako najmniej ważący powód do odczuwania dumy narodowej.

Aby pogłębić nieco naszą analizę i podjąć próbę interpretacji komentowanych powyżej obserwacji dokonamy jeszcze jednej operacji.

Przyjrzyjmy się odchyleniom rang przysługujących krajom w poszczególnych dziedzinach od ogólnej, całościowej rangi wyznaczającej miejsce kraju wśród wszystkich 23 krajów mierzonej wskaźnikiem „szczegółowej dumy narodowej” (tj. obliczonej dla wszystkich 10 dziedzin). Poniższa tabela uwzględnia jedynie zdecydowanie zarysowane odchylenia o 5 i więcej miejsc (zarówno *in plus* jak i *in minus* na listach rankingowych). Patrz tabela 7

Co uzyskujemy postępując tą drogą? Wydaje się, że odchylenia zarówno *in plus* jak i *in minus* eksponują liczące się w danej zbiorowości narodowej właściwości ważne dla określania tożsamości narodowej. Ważne, gdyż są wśród nich te, które przynoszą z racji sukcesów satysfakcję, jak i te które z racji niepowodzeń stanowią powód do ich dostrzeżenia i określenia jako „uchybień”, „brak”, lub „problem”. A obok nich istnieją oczywiście dziedziny obojętne dla tożsamości rozpatrywanej grupy lub, jakby można nazwać je inaczej, „neutralne”. Jak z tego punktu widzenia przedstawiają się analizowane w opracowaniu narody a na ich tle Polacy.

W odniesieniu do sił zbrojnych jako podstawy poczucia dumy narodowej dostrzec możemy następujące zależności. Znaczna część krajów postsocjalistycznych (z wyjątkiem Czech) zdecydowanie waloryzuje armię jako powód do dumy. Zdecydowanie przewodzą tutaj respondenci – Polacy, którzy spośród wszystkich krajów zdają się najbardziej eksponować siły zbrojne jako powód do dumy. Po wtóre, wszystkie właściwie kraje zachodnie – z wyjątkiem Wlk. Brytanii – odznaczają się tendencją do niedostrzegania w siłach zbrojnych źródła dumy narodowej. A w przypadku Austrii, Norwegii Holandii i Niemiec tendencja ta zarysowuje się ze szczególną wyrazistością; „niedoszacowanie” przez respondentów sił zbrojnych sięga tutaj od 6 do 10 miejsc na listach rankingowych.

Gospodarka jako źródło poczucia dumy występuje najwyraźniej w opiniach obywateli Niemiec (także ich wschodniej części). Poważne znaczenie gospodarce przypisują także Kanadyjczycy, Szwedzi i Nowozelandczycy. Wspomnieć należy także o wyjątkowo poważnym znaczeniu gospodarki jako źródła dumy narodowej w poglądach Węgrów; różnica między miejscem na

liście rankingowej poczucia dumy narodowej Węgier (obliczonej, jak pamiętamy, na podstawie wszystkich 10 dziedzin) a rangą przypisywaną przez Węgrów gospodarce sięga aż 14 miejsc „*in plus*”. Ciekawe natomiast, iż gospodarka nie pojawia się (czy to w roli czynnika sukcesu czy niepowodzenia) w innych – z wyjątkiem Bułgarii – krajach post-socjalistycznych.

Problem zabezpieczenia socjalnego jako źródła dumy narodowej wydaje się być bardzo ważny dla obywateli zasobnych krajów. Dumne są z osiągniętego poziomu Holandia, Szwecja i Niemcy. Kwestia ta z racji braków w tej dziedzinie wydaje się problemem dla społeczeństw USA, Nowej Zelandii i Wlk. Brytanii.

Opinie o osiągnięciach w dziedzinie nauki i techniki wskazują na znaczące asymetrie. Zdecydowanie wyższe (niż wynikałoby to z ich miejsca na ogólnej liście rankingowej) znaczenie tej sferze przypisują Rosjanie i obywatele Wschodniej części Niemiec. Natomiast wyraźnie niższe (niż wskazywałaby na to ogólna pozycja) znaczenie przypisują tej dziedzinie Irlandczycy, Norwegowie, Hiszpanie i Filipińczycy.

Sport jako płaszczyzna odniesienia dla kształtowania się poczucia dumy narodowej również charakteryzuje się znamiennej asymetrią. Dziedzina ta stanowi wyraźnie zarysowujący się potencjalny zasób pozytywnych uczuć i emocji dla czterech krajów post-socjalistycznych: Bułgarii, Słowenii, Węgier i Rosji. Różnice rang na obu porównywanych listach sięgają niekiedy aż 12 miejsc (Słowenia). Kraje zachodnie traktują sport jako dziedzinę o zdecydowanie mniejszym wpływie na poczucie dumy narodowej. I tak, w przypadku Wlk. Brytanii, Holandii i Niemiec Zach. różnica między całościową rangą kraju a rangą przypisywanym sportowi jako czynnikowi dumy narodowej sięga aż 9–11 miejsc *in minus*.

Kraje post-socjalistyczne (jak widzimy to w Tabeli 7) również intensywnie podkreślają znaczenie sztuki i literatury jako czynnika dumy narodowej. Trudno orzec, czy jest to także jak w przypadku sportu, efekt poszukiwania zastępczego źródła powodów do satysfakcji z przynależności narodowej czy wpływ swoistego kulturowego wzorca identyfikacji narodowej. Do rozważenia tej alternatywy skłaniają zdumiewająco niskie pozycje wskazań na sztukę i literaturę w wypowiedziach obywateli Holandii (-13), Zachodniej części Niemiec(-11), Norwegii (-13), Austrii (-9) czy Szwecji (-8). Jedyne wyjątek wśród krajów zachodnich stanowią tutaj Włochy z bardzo wyraźnym waloryzowaniem czynnika sztuki i literatury (+15).

I wreszcie dziedzina historii kraju jako źródła dumy narodowej. I tutaj także obserwujemy sygnalizowaną wcześniej tendencję. Kraje post-socjalistyczne wyraźnie eksponują tę dziedzinę jako źródło dumy narodowej. Po-

dobną postawę reprezentują Włosi (+11). Pozostałe kraje zachodnie podzielić można na dwie grupy.

Pierwsza z nich obejmuje Irlandię, USA, Kanadę, Austrię, Japonię, Wlk. Brytanię i Hiszpanię. W krajach tych historię traktuje się jako dziedzinę zapewne istotną ale bez szczególnego podkreślania jej roli. Druga grupa to kraje, których obywatele zdają się nie traktować swej historii jako liczącej się podstawy budowania poczucia dumy narodowej; są to: Nowa Zelandia, Norwegia, Holandia, Niemcy Zachodnie, była NRD i Szwecja.

Polacy na tym tle prezentują swoisty wzorzec (podzielany jedynie w pewnym tylko stopniu przez Słowaków). Wyraźnie podkreślanymi dziedzinami, stanowiącymi źródło poczucia dumy narodowej są bowiem dla Polaków dwa tylko obszary: siły zbrojne (+12) oraz historia narodu (+8).

ANALIZA PORÓWNAWCZA CHARAKTERU WIĘZI Z KRAJEM

Powróćmy obecnie do wyników, które przynosi zastosowanie drugiego wskaźnika; nazwaliśmy go wskaźnikiem ogólnej dumy narodowej. Zbudowano go w oparciu o pięć pytań, które przytoczyliśmy we wstępnej części artykułu. Szczegółowe dane zawarte są w Tabeli 8. Zwróciliśmy już uwagę na właściwości listy rankingowej krajów skonstruowanej z uwzględnieniem wartości tego wskaźnika. Formuła wspomnianych pytań pozwala jednak także przyrzeć się różnicom w charakterze więzi respondentów z ich krajami, tak jak zarysowują się one w strukturach odpowiedzi.

Pierwsze z tych pytań miało za zadanie zmierzyć siłę więzi z krajem („Wolę być obywatelem swojego kraju niż jakiegokolwiek innego”). Odpowiedzi świadczą o generalnie wysokim poziomie akceptacji przynależności respondentów do swoich krajów. Średnia odpowiedzi dla wszystkich 23 krajów wynosi: aż 4.21 (w skali od 1- „zdecydowanie nie zgadzam się” do 5 „zdecydowanie zgadzam się”). Najsilniej (na poziomie 4.6) swoje więzi z krajem wyrażają: Amerykanie, Japończycy i Bułgarzy. Najslabiej natomiast: Holendrzy (3.6), Włosi (3.7), Zachodni Niemcy (3.9) i Hiszpanie (3.9). Dodajmy, iż Polacy bardzo zdecydowanie demonstrują swoje silne więzi z krajem (4.5).

Poniżej wartości średniej dla wyników odpowiedzi na to pytanie mieszczą się następujące kraje:

1. Holandia (3.6)
2. Włochy (3.7)
3. Hiszpania (3.9)
4. Niemcy Zach. (3.9)
5. Słowacja (4.0)

6. Filipiny (4.1)
7. Wlk. Brytania (4.1)
8. Szwecja (4.1)

W grupie tej, jak widzimy, (poza szczególnymi przypadkami Słowacji i Filipin) dominują obywatele zachodnich krajów europejskich; krajów o długiej historii, dorobku cywilizacyjnym i wysokim poziomie życia. Kraje te, to także członkowie Unii Europejskiej. Być może i w taki sposób manifestuje się wpływ procesów integracyjnych i zasobności Europy zachodniej, które eliminując granice polityczne i ekonomiczne, zacierają także w pewnym stopniu imperatywność przywiązania na stałe do określonego terytorium i identyfikacji z jednym tylko krajem.

Na skomentowanie zasługuje także struktura odpowiedzi na pytanie trzecie („Świat byłby lepszy gdyby ludzie byli bardziej podobni do moich rodaków”). Potraktować je można w równym chyba stopniu jako ocenę „atmosfery społecznej” panującej w kraju jak i zachętę do wyrażenia pozytywnej opinii o walorach kultury swojego narodu. Te dwa wątki wydają się ze sobą ściśle związane w powyższym pytaniu.

Także i w tym przypadku średnia odpowiedzi jest stosunkowo wysoka, wynosi bowiem 3.28 (podobnie jak poprzednio stosowano 5-cio punktową skalę).

Sięgając do modelu teoretycznego zaproponowanego przez M. Hjerma (1998), można powiedzieć, iż czołową grupę krajów na liście rankingowej tworzą kraje o „etnicznej” formule tożsamości narodowej: Bułgaria (4.0), Austria (3.9) oraz Rosja (3.8) i Polska (3.8). Powyżej wartości średniej w sumie mieści się aż 13 krajów. Wyraźniejszą natomiast rezerwę i dystans wobec możliwych przewag swych rodaków i kultury narodowej manifestują: Włosi (2.7), Holendrzy (2.8), Niemcy z obu części Niemiec (2.9 i 3.0), Słowacy (2.9) oraz Norwegowie (3.1) i Szwedzi (3.1).

Najbardziej respondentów różnicowały jednak odpowiedzi na pytanie piąte („Trzeba popierać swój kraj, nawet jeśli postępuje on niewłaściwie”). Aprobata dla tej tezy wiązać można z jednej strony z postawami nacjonalistycznymi, z drugiej natomiast z gotowością do rezygnacji ze statusu obywatela, mającego prawo do własnych ocen struktur i działań państwa.

Średnia wartość odpowiedzi na pięciopunktowej skali jest tutaj stosunkowo niska: 3.06, przy znacznym odchyleniu standardowym (0.47). Powyżej wartości średniej sytuuje się tylko osiem krajów, w tym niemal wszystkie (w liczbie siedmiu) kraje post-socjalistyczne:

1. Bułgaria (4.1)
2. Rosja (4.1)
3. Węgry (3.8)

4. Polska (3.7)
5. Słowenia (3.5)
6. Łotwa (3.3)
7. Hiszpania (3.3)
8. Czechy (3.2)

Obecność na tej liście także Hiszpanii skłania do sformułowania hipotezy, iż być może predylekcje do takiej orientacji wykazują obywatele krajów rządzonych jeszcze niedawno w sposób autorytarny, kształtujący dopiero postawy właściwe społeczeństwu obywatelskiemu. Przeważająca część obywateli demokracji zachodnich sytuuje się bowiem na liście rankingowej wyraźnie poniżej średniej wartości odpowiedzi na komentowane pytanie. Końcowe miejsca tej listy zajmują natomiast: Kanada i Niemcy Zach. (2.5), Nowa Zelandia (2.6), Wlk. Brytania, Japonia i Irlandia (2.7), Norwegia (2.8).

Dla wyraźniejszej prezentacji postaw Polaków dokonaliśmy porównania częstości występowania poszczególnych kategorii ich odpowiedzi na każde z pięciu komentowanych pytań ze średnimi dla całej próby. Porównanie to zawarte jest w Tabeli 9 str. 114.

Jak widać Polacy odbiegają nieco charakterem swoich postaw od obywateli innych krajów w odniesieniu do dwóch pierwszych kwestii tj. preferencji w odniesieniu do obywatelstwa polskiego oraz poczucia wstydu wobec niektórych aspektów życia kraju. Bardziej niż całość pozostałej próby podkreślają swoje więzi z krajem. Są także mniej skłonni do odczuwania wstydu w związku z negatywnymi zjawiskami występującymi w życiu kraju.

Polacy nie różnią się od reszty krajów swoim stosunkiem wobec tezy: „Świat byłby lepszy gdyby ludzie z innych krajów byli bardziej podobni do moich rodaków”.

Różnice pojawiają się natomiast w odniesieniu do ogólnej oceny kraju. Z poglądem: „Ogólnie biorąc mój kraj jest lepszym krajem niż większość innych krajów” godzi się 47,7% całej próby, natomiast tylko 33,2% Polaków. Wskazuje to na znaczną dozę krytycznych ocen i niższy niż w wielu krajach poziom satysfakcji z faktu bycia obywatelem swojego kraju.

Przekonaniom tym towarzyszy jednak tradycyjna, jak się wydaje, gotowość znacznej lojalności wobec kraju. A może raczej „kraj-narodu”. Podkreślenie tego faktu jest, jak sądzimy, dość istotne, gdyż punktem odniesienia dla obywateli demokracji zachodnich jest raczej „kraj-państwo”. Z tezą: „Trzeba popierać swój kraj nawet jeśli postępuje on niewłaściwie” godzi się 52,7% Polaków a tylko 33,1% respondentów w całej próbie. Odsetek ten dla krajów członków Unii Europejskiej jest jeszcze niższy i wynosi 26,4 %.

KONKLUZJE

Przedstawione dane wskazują na znaczne zróżnicowanie poczucia dumy narodowej w badanych krajach. Czołowe miejsca pod tym względem zajmują kraje anglojęzyczne, które zaliczyć można do „nowych narodów” – USA, Kanada, Nowa Zelandia. Ekspozowane miejsca zajmują także Austria i Irlandia. Środkowe pozycje na liście rankingowej zajmują kraje zachodnioeuropejskie-członkowie Unii Europejskiej. Listę zamykają (odznaczając się najniższym poziomem poczucia dumy narodowej) prawie bez wyjątku kraje post-socjalistyczne, w tym Polska. Nie podlegają tej regule dwa kraje: Bułgaria i Włochy. Bułgaria posiada bardzo wysoki wskaźnik poczucia dumy narodowej, lokujący ją wśród bogatych krajów zachodnich. Włochy natomiast, przeciwnie, sytuują się pod tym względem wśród krajów post-socjalistycznych a więc bardzo nisko, zajmując zaledwie 19 pozycję (na 23 badane kraje).

Trafne okazało się przyjęcie założenia o zróżnicowanych źródłach poczucia dumy narodowej. Dane wskazują, iż poczucie dumy z przynależności do społeczności narodowej kształtuje się pozostając pod wpływem dwóch względnie niezależnych grup czynników. Jedne z nich odwołują się do oceny osiągnięć kraju w wyraźnie określonych dziedzinach, najczęściej ważnych dla poziomu życia obywateli i statusu cywilizacyjnego kraju. W drugiej grupie znajdujemy przeświadczenia zdecydowanie mniej ugruntowane w konkretnych dokonaniach macierzystej społeczności a ogniskujące się w manifestowaniu siły więzi z narodem i lojalności wobec kraju oraz w przekonaniach dotyczących zalet i „wyższości” własnej grupy.

W konsekwencji można różnicować kraje ze względu na miejsca zajmowane na tych dwóch, względnie niezależnych „wymiarach”. Kwestie te poruszaliśmy komentując dane zawarte w tabeli 4. Zwróciliśmy uwagę na fakt, iż generalnie kraje zachodnie zajmują wyraźnie niższe pozycje na skali „nacjonalistycznych” czynników poczucia dumy narodowej. Ta dziedzina przekonania odgrywa natomiast istotną rolę wśród krajów post-socjalistycznych a celują Tożsamość tym zwłaszcza: Bułgaria, Węgry i Słowenia.

Jak na tym tle prezentują się postawy Polaków. Pozycja Polski nie zarysowuje się najkorzystniej. Polacy należą do grupy kilku krajów, które zajmują niskie pozycje na obu skalach. Polska znajduje się tam wespół z Rosją, Słowacją, Łotwą chociaż także z Niemcami Zach., Włochami i Szwecją. Obecność tych ostatnich w omawianej grupie jest jednak, jak się wydaje, spowodowana innymi czynnikami niż te z którymi mamy do czynienia w przypadku Polski i innych krajów post-socjalistycznych, przeżywających kryzys transformacyjny, który zdaje się rzutować na osłabienie poczucia dumy narodowej. Chociaż, jak widzieliśmy nie dotyczy to wszystkich krajów post-socjalistycznych.

Zastanawiające jest zwłaszcza to, iż Polacy nie dostrzegają nieomal zupełnie osiągnięć kraju w sporcie, sztuce i literaturze (mimo grona laureatów Nobla) oraz nauce i technice. Najistotniejszym powodem do dumy Polaków są natomiast siły zbrojne; też zresztą zajmujące nie najwyższą pozycję w porównaniu do znaczenia jakie swoim armiom przypisują inne kraje (patrz tabela 6).

W sumie Polacy wyraźnie mniej często niż pozostali badani (tj. pozostałe kraje traktowane łącznie) skłonni byli wyrażać pogląd, iż „Ogólnie biorąc mój kraj jest lepszym krajem niż większość innych krajów”; różnice „na niekorzyść” Polaków sięgają w tym przypadku aż ok. 15% (patrz tabela 9). Są zatem podstawy aby utrzymywać, iż Polacy w połowie lat 90., oceniając dokonania kraju a także i swoje w nim miejsce nie doświadczyli wyraźnej satysfakcji płynącej z faktu bycia Polakami. To kłopotliwe przekonanie w części osłabiało zapewne poczucie więzi z krajem, wspierające się na żywym poczuciu lojalności wobec tradycji narodowej.

BIBLIOGRAFIA

Cichomski B., Morawski P. [1996]: *Polski Generalny Sondaż Społeczny. Struktura Skumulowanych Danych 1992–1995. Tożsamość Narodowa*, Instytut Studiów Społecznych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.

Hjerm M. [1998]: *National Identities National Pride and Xenophobia: A Comparison of Four Western Countries*, *Acta Sociologica*, vol. 41.

ISSP [1985–1998]: *The International Social Survey Programme*, Zentral Archive für Empirische Sozialforschung, Köln Universität.

Kłoskowska A. [1992]: *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr.1.

Smith T.W., Jarkko L. [1998]: *National Pride: A Cross-national Analysis*, *National Opinion Research Center, University of Chicago*, May, <http://www.issp.org/natlid98.txt>

Zbigniew Boksański

POLES ON POLAND. NATIONAL PRIDE IN CROSS-NATIONAL PERSPECTIVE

Summary

The article on cross-national comparative analysis of national pride draws upon the data collected in 23 countries covered by the International Social Survey Program's (ISSP) National Identity Study (the total sample size was 28,456). Two multi-item measures of national pride were considered, namely the measure of national pride in specific achievements (that shows how proud respondents are of their country in various domains) and the general national pride measure assessing the affinity felt for one's country. The author discusses the ranking of countries based on both of the above national pride indicators. The subsequent part of the article examines the role of individual factors in shaping the feeling of national pride and offers a cross-national analysis of affiliation with one's homeland. The final part of the article focuses on the attitudes of Poles towards their own nation in the light of cross-national comparison.